

Bartomeu Sureda Miserol (Palma 1769-1851) a la expedició Mopox a Cuba.¹

RAMON CODINA BONET

Resum

Correspondència lliurada al Príncep de la Pau Manuel Godoy relativa a l'expedició a l'illa de Cuba per estudiar l'estat dels camins, canals i població de Guantánamo, en la qual havien de participar els mallorquins Bartomeu Sureda i Miserol i Rafel Bauçà sota el comandament d'Agustín de Betancourt i les vicissituds sorgides arrel de la captura del vaixell per pirates anglesos.

Paraules clau: Expedició, Guantánamo, Sureda, pirateria

Abstract

The correspondence submitted to the Prince of Peace Manuel Godoy about the expedition sent to the Island of Cuba in order to study the state of the roads, channels and the population of Guantánamo, in which Majorcan Bartomeu Sureda i Miserol i Rafel Bauçà participated under the command of Agustín de Betancourt and the vicissitudes caused by the capture of the ship by English pirates.

Key words: Expedició, Guantánamo, Sureda, pirateria

Joaquín de Santa Cruz y Cárdenas (17.. – 18..) comte de Mopox i de Jaruco, brigadier, en data de 8 d'agost de 1796 dirigeix, des de San Ildefonso (Segovia) un escrit a Manuel Godoy, príncep de la Pau, diguent-li estar assabentat del contingut de l'ofici del 2 dels dits, sobre *la comisión que se ha servido confiarme en la isla de Cuba*. El pla que el comte havia de dur a terme era quant a *los caminos, canales y población de Guantánamo* i per una súplica de Betancourt (que era un dels comissionats) al príncep de la Pau, datada a Londres el dia 26 següent es pot concretar més sobre la voluntat del rei quant a aquesta comisió i que era fomentar la agricultura i el comerç, la apertura d'un canal des de les muntanyes dels Güines fins a La Havana i crear una població a la badia de Guantánamo. I la primera passa a donar dins el mètode de treball hauria d'ésser aixecar els planols corresponents, tasca que havia d'anar a càrrec de Bartomeu Sureda. El comte li proposa al príncep si no convendria també *un examen prolijo de las diversas clases de madera...de la población de cada distrito, del estado y clases de su agricultura y de los medios de fomento y extensión...un reconocimiento de los terrenos de toda la isla, sus ríos y montañas...y de todas las plantas que encontrásemos y sus virtudes*.

¹ * Les fonts documentals consultades es troben al arxiu del Museo Naval (Madrid) "Expedición Mopox a Cuba" i es corresponen amb els números 20, 21, 22, 82, 90, 96, 98, 104, 134, 142, 163, 164, 165, 167, 169, 170 i 171.

Els comissionats, segons un document de 6 d'octubre de 1796 demanant passaport per a anar a La Coruña i embarcar-se en la fragata correu que havia de partir el dia 1 de novembre del mateix any de cap a Ultramar, eren: El comte de Mopox, Josep de Lanz, Agustí de Betancourt, Bartomeu Sureda, Josep Martínez, Ciprià Torrezuri, Anastassi Arango, Joan Terry i Lazi, Joan Montalvo, i Nicolau Antoni Santa Maria. De més a més de 14 persones entre dependents i criats.

Agustí de Betancourt (un dels físics espanyols més valuosos del segle XVIII) i Bartomeu Sureda que eran a Londres, gestionaven la compra a aquella capital de *instrumentos matemáticos* per a portar-los-se'n a la dita comissió. El dia 25 d'agost el cònsol general d'Espanya a Londres Manuel de las Heras diu al príncep de la Pau haver rebut, en data 3 dels mateixos, les ordres *para que no haya la más leve dilación en principiar una empresa tan importante al Real servicio y tan útil a la Isla más interesante de la América*, i que tenia disposats els diners per a tal fi.

Els instruments matemàtics, òptics i altres materials, encarregats a les cases Ramsden i Ackermann de Londres i després a la Dollond de París, eren: Col·leccions de paper de planols, de cartó, jocs de llapis, plomes i plomins, pincells, colors (tot de diferents tamanys i característiques), aigua especial per a rentar els planols, compassos, termòmetres, tubs de lentes telescòpiques, mesuradors angulars graduats, regles graduades, baròmetres, microscopis, aparells de nivellament, cadena metàl·lica, un teodolit, un pantògraf, un astrolabi, cadires de campanya, cavallets, suports, trípodcs, tot amb els seus corresponents estojos, accessoris i jocs d'eines per a muntatge i reparacions. Tot això valorat pel mateix Betancourt, segons documentació de 14 de juliol de 1797, en uns 33000 reials de velló si es comprava a Londres, però menys (uns 23000) si la compra es feia a París.

Però Betancourt el 26 d'agost diu a Godoy que es trobava amb dificultats de manca de temps com ara que sols els instruments més corrents estaven al seu abast mentre que els més especials havian encara de fabricar-se. I també de manca de diners per mor de *haberme traído a mi costa a Don Bartolomé Sureda y no sólo haberle mantenido a Inglaterra todo el tiempo sino también que pagarle viajes que ha hecho, maestros que le han enseñado la arquitectura, dibujo y grabado, algunos de los cuales han cobrado a tres duros por sesión y además he tenido que dar una pensión a sus padres cuya subsistencia depende únicamente de este hijo quien ha hecho tantos progresos en cuanto ha emprendido que en el día no sólo puede ganar con que subsistir sino que está en estado de mantener a su familia desde aquí*. Per tot això Betancourt li demana a Godoy disposi que don Manuel de Lasheras li satisfegui les 300 lliures promeses, pot ser ignorant que el dit cònsol Lasheras el dia anterior havia confirmat a Godoy que ambdós (Betancourt i Sureda) disposarien dels diners necessaris.

Bartomeu Sureda, des de Londres, escriu una carta a Godoy

A Sureda li preocupava el problema familiar que apunta Betancourt al paràgraf anterior i des de Londres, el mateix 26 d'agost, exposa al príncep de la Pau el següent:

Acabo de recibir la orden de V. E. de 3 del presente mes en que se sirve comunicarme que el Rey quiere que pase a la Isla de Cuba con Don Agustín de Betancourt para asistir en el dibujo de planos y nivelaciones que se ofrecerán en la comisión que se ha

dignado encargar al Conde de Mopox y de Jaruco asignándome el sueldo de seiscientos pesos fuertes anuales.

Agradezco como debo la distinción con que V. E. me honra por medio de un nombramiento que me proporcionará el cumplir los deseos que siempre me han asistido de ser útil a mi nación. La bondad de V. E. me permitirá esponer, con el mayor respeto, que al mismo tiempo que me hallo satisfecho con el sueldo que la piedad del Rey me señala para mi subsistencia en La Habana, la obligación filial me precisa hacerle presente que mi padre Mateo Sureda, residente en Mallorca, mi madre anciana, tres hermanas solteras y un hermano que no puede proveer a su manutención no tienen otro medio de subsistir que con los auxilios que mi trabajo les proporciona en el día suficientemente y de los que carecerían, en consecuencia de mi ida a la Habana, si la generosidad de V. E. (no) proveyese a su socorro mandando que durante mi ausencia disfruten los 6000 reales anuales que están asignados a la plaza que V. E. se dignó concederme en el Real Gabinete de Máquinas, con cuya gracia quedará socorrida mi familia y yo libre para dedicarme enteramente al desempeño de las obligaciones de mi destino. Nuestro Señor, que la vida de V. E. guarde, etc. etc. Signat: Bartolomé Sureda.

La parella d'espanyols Betancourt i Sureda comissionats per Godoy per a adquirir els dits *instrumentos matemáticos* passen de Londres a París el 14 d'octubre següent per tal de completar l'equip d'eines i amb el propòsit de enviar-les a Baiona, i seguidament anar-hi ells per a continuar fins a Bilbao i La Coruña i embarcar-se amb el primer paquebot que hagués de sortir de cap a La Havana independentment dels demés del grup, degut al retràs que ambdós duïen. Així conta Betancourt la sortida de Londres: *Las circunstancias críticas del día y el estar cerrada la comunicación de Palmouth a La Coruña me obligó a tomar los instrumentos (lo que tuve bastante dificultad en sacarlos de Inglaterra) y hacer pasar otros entre el equipaje del Consul General Don Manuel Lasheras.* Aquestes *circunstancias críticas* foren debudes a les desavenències entre Anglaterra i Espanya per mor del Tractat de Sant Ildefonso entre Espanya i França.

Mentres tant i des de La Coruña, el dia 29 d'octubre el comte de Mopox es comunica amb el príncep de la Pau per a dir-li que espera reunir-se amb els que han d'embarcar el dia 31, restant tot enllestit per a navegar el dia 1 de novembre *si el administrador de Correos lo ordena y el tiempo lo permite* a bordo de la fragata correu del rei de la qual ha quedat satisfet *de su capacidad, aseo y demás circunstancias.* El capità era Don Pedro Núñez que diu que *convendría armar en guerra el buque que monta veinte cañones para libertarnos de los innumerables corsarios que encontraremos en las islas de Barlovento* cosa que, li nega el comte al capità perquè Godoy ho ha prohibit. Segueix exposant-l'hi al príncep, que acaba de rebre una carta de Josep de Lanz des de París on s'ha trobat amb Betancourt i Sureda *cuyos individuos me persuado que no podrán embarcarse en todo el año.* I acaba la missiva diguent que anirà a visitar al capità general de la província de La Coruña i li demanarà les tendes de campanya necessàries segons el mateix Godoy li havia indicat. Aquesta sortida no es va efectuar el previst dia 1 de novembre. Josep de Lanz (Mègic1764-París 1839) era oficial de la Reial Armada i bon físic, matemàtic i astrònom que el 1805 el ministre Gaietà Soler i Rabassa el va nomenar president de la comissió d'arts i ciències que es va reunir a París per a el desenvolupament industrial i comercial d'Espanya i va publicar posteriorment amb Betancourt, entre altres

tractats, l'*Essai sur la composition des machines* (París 1819) que fou usat (traduït al anglès) a les més prestigioses escoles tècniques europees. Quant a la expedició Mopox es va posar malalt greu a Madrid y no va poder participar-hi.

Continua el Comte, el 2 de novembre, donant informació al patrocinador Godoy i li conta *que Don Agustín de Betancourt y Don Bartolomé Sureda siguen en París quienes si V. E. cree que puede perjudicar al servicio el conducir(les) a Cuba en derechura puede ordenar los deje el correo que los haya de conducir, en el puerto de Baracoa por donde ha de pasar precisamente para ir a la Habana y así no extraviar su viaje; que don José de Lanz, que també era a París a estas horas puede estar muy cerca de Madrid (y) convendrá infinito que V. E. le haga pasar a este puerto al instante por si el tiempo nos permite salir, en cuyo caso irá en nuestra compañía y de lo contrario en el correo subsiguiente.* Mopox no sabia res de la malaltia de Lanz.

El dia 16 de novembre de 1796 Mopox ho te tot a punt, sols espera un vent favorable i *hoy que teníamos fundadas esperanzas de salir ha empezado un vendaval bastante fuerte que tiene todas las apariencias de durar algunos días lo que me tiene muy desazonado porque perdemos la más preciosa época de llegar a la isla de Cuba* . Quant a Lanz, el comte el suposa a Madrid car va deixar Baiona a finals del mes passat i si pel cas hagués pres la posta per a reunir-se amb ell a La Coruña, el mal temps que propiciava el retràs hauria afavorit aquesta trobada i així partiria (Lanz) amb el conjunt de l'expedició. Però Lanz es va posar malalt a Madrid i finalment no hi va poder anar. *De Don Agustín de Betancour y de Don Bartolomé Sureda no tengo la menor noticia.*

És ara l'administrador dels correus de La Coruña el qui informa a Godoy d'haver sortit el dia 3 de decembre dematí *para Cuba directamente la fragata correo de S. M. nombrada "El Rey" que conduce al Conde de Mopox con los demás comisionados* (no tots). El dit admistrador, anomenat José Zorrilla, adverteix que, per tal d'anar directament a Cuba i no demorar més l'expedició, va embarcar sols la correspondència de Cuba i Nova Espanya, deixant a terra la de Canàries, Puerto Rico, Reino de Santa Fe fins a Lima, província de Venezuela i Illes de Santo Domingo *que irá en la expedición perteneciente a este mes todo conforme a Real Orden.* Aquest mateix funcionari dona compte de que la manutenció del comte *y otros diez pasajeros de cámara y trece de combés, criados de los mismos, importó 97.200 reales de vellón...no habiendo verificado el embarque Don Agustín de Betancourt, Don José de Lanz y don Bartolomé Sureda* suposant, segons li havia dit el comte Mopox, que anirien en una altra viatge. Lanz s'havia posat malalt greu a Madrid i finalment no hi va poder anar, com resta dit *supra*.

Mateu Sureda, pare de Bartomeu Sureda Miserol, des de Palma escriu una carta a Godoy

Excmo. Sr.

Mateo Sureda, vecino de la Ciudad de Palma en la Isla de Mallorca, con el debido respeto a V. E. expone: Que con fecha de 6 de octubre de este año tuvo V. E. a bien comunicar al Excmo. Sr. Don Diego de Gardoqui una Real resolución por la que S. M. se ha dignado mandar que el sueldo de seis mil reales de vellón que goza, por su destino en el Real Gabinete de Máquinas de Madrid, mi hijo Don Bartolomé Sureda, empleado en la

comisión encargada al Brigadier Conde de Mopox y de Jaruco en la Isla de Cuba, se pague, mientras permanezca ocupado en dicha comisión, a su padre Mateo Sureda (que es el suplicante) residente en Mallorca y, en su defecto, a su mujer, madre del referido, tres hermanas solteras y un hermano, que están en compañía del primero.

Esta Real orden ha llegado a ese Caballero Intendente para su debido cumplimiento y no ha podido ejecutarse por haber ocurrido la duda de no señalar, en la misma orden, el día en que ha de empezar a disfrutar la pensión o sueldo de su hijo, el suplicante Mateo Sureda cuya casa padece indigencia.

Por lo que: Suplica rendidamente a V. E. se digne determinar el día desde el cual ha de empezar a disfrutar la pensión o sueldo el expresado Mateo Sureda e igualmente que se le releve de la circunstancia de justificar la existencia de su hijo Don Bartolomé empleado en la comisión de la isla de Cuba por la mucha distancia e indigencia de la casa de Sureda.

Gracia que espera merecer de la conocida piedad de V. E. Palma 11 de diciembre de 1796.

Una nota informativa posterior posada al marge diu: *Enero 23 de 1779. En 9 de enero se dijo a Hacienda que se abonaran los 6000 reales desde el día del embarque de Don Bartolomé y que se consignase la necesidad de presentar la fe de vida pues por aquí se avisaría el fallecimiento del referido si acaeciera. Y que así lo avisara a Mateo Sureda.*

A aquesta saó els altres fills de Mateu Sureda i de la seva dona Bárbara Miserol, eran: Francesca, Maria, Bárbara i Mateu (Carolina vendria després).

Rafel Bauzá, un nou comissionat presumiblement mallorquí

En data de 1 d'abril de 1797 Agustí de Betancourt, des de el Buen Retiro (Madrid), guarit de la seva malaltia *hallándome pronto a emprender mi viaje* demana el passaport per a ell, per a Bartomeu Sureda i per a un Rafel Bauzá (aquest compareix per primera vegada a la documentació que hem manejat sens que haguem pogut averiguar la seva identitat ni la funció que havia de desempenyar a Cuba).

Consiguientment una orde de 2 d'abril de 1797 datada a Aranjuez, prevé al administrador de correus marítims de La Coruña que *habiendo de pasar muy en breve a ese puerto el director del real Gabinete de Máquinas de Madrid don Agustín de Betancourt y Don Bartolomé Sureda...dispondrá se embarque en el primer buque de la Renta que salga de ese puerto para dicha Isla (Cuba), llevando en su compañía a Don Rafael Bauzá, además de varios cajones con instrumentos matemáticos y el equipaje correspondiente.*

El dia 3 de juny de 1797 finalment surten de La Coruña però després de cinc dies de navegació, el 8, el vaixell es capturat per corsaris anglesos i Betancourt, Sureda i Bauzá son posats, amb les mans buides, al port de Lisboa. Un mes després, el 8 de juliol Betancourt signa, a Madrid, una missiva destinada al príncep de la Pau que diu *en consecuencia a la orden verbal que V. E. se dignó darme para que le dirigiese la lista de los instrumentos matemáticos con que se deben reponer los que tomaron los ingleses.* Això és que els

anglesos els varen robar el valuós conjunt de tecnologia de l'època que havian comprat a Londres i a París.

A partir d'ara Betancourt insisteix al príncep en tornar desplaçar-se a París i començar de bell nou diguent que *yo podria pasar a París donde no solamente conozco a todos los artesanos sino también a todos los sabios a quienes me sería fácil persuadir que me cediesen los instrumentos que ellos tienen para su uso.*

La expedició que, com s'ha dit, havia sortit incompleta (sense Betancourt ni Sureda) el 3 de desembre passat havia entrat a Guantànamo al febrer del 1797 on va començar i continuar la seva tasca amb ampliació i diversificacions del pla, alguns canvis en els expedicionaris i peripècies diverses.

El 21 de juny del mateix any de 1797 Sureda s'incorpora al Gabinet de Màquines del Buen Retiro.

Entre els 1800-1803 els trobam a París inmersos (Betancourt i Sureda) en l'estudi i el progrés científic i tecnològic europeu.